

Міністерство культури та стратегічних комунікацій України

НАЦІОНАЛЬНИЙ
ЗАПОПІДНИК
«КИЇВО-ПЕЧЕРСЬКА
ЛАВРА»

АР України
асоціація реставраторів

МУЗЕЇ ТА РЕСТАВРАЦІЯ

*у контексті збереження
культурної спадщини:
актуальні виклики сучасності*

Матеріали X Міжнародної
науково-практичної конференції

*Ксенія Попова,
Наталія Антоненкова*

РЕСТАВРАЦІЙНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЖИВОПИСНОЇ КОМПОЗИЦІЇ “БАНДУРИСТ” ІЗ МЕТОДИЧНОГО ФОНДУ ХДАДМ: СТАН ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА КОНСЕРВАЦІЙНІ ЗАХОДИ

У межах проєкту “ДеАрхівация” досліджено живописну композицію “Бандурист” із методичного фонду Харківської державної академії дизайну і мистецтв. Визначено техніко-технологічні характеристики твору, виявлено характерні пошкодження, пов’язані з порушеннями умов зберігання та попередніми реставраційними втручаннями. Оцінено загальний стан збереження об’єкта як незадовільний. Розроблено комплекс реставраційних заходів, спрямованих на стабілізацію, консервацію та збереження авторської цілісності твору.

Ключові слова: ХДАДМ, дослідження, живопис, консервація, реставрація.

*Kseniia Popova,
Nataliia Antonenkova*

Restoration study of the “Banduryst” painting from the Kharkiv State Academy of Design and Arts’ methodology collection. The condition assessment and conservation measures

The “Banduryst” painting from the methodological collection of Kharkiv State Academy of Design and Arts (KSADA) was studied as part of the “De-Archivation” project. The technical and technological characteristics of the artwork were identified, along with damage caused by improper storage conditions and previous restoration interventions. The overall condition of the object was assessed as unsatisfactory. A set of conservation and restoration measures was developed, aimed at stabilizing, preserving, and maintaining the author’s original intent.

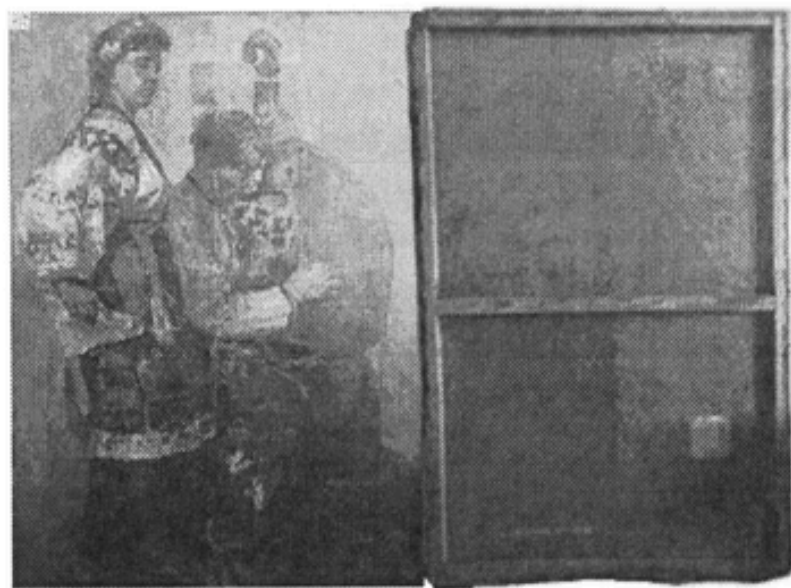
Keywords: KSADA, research, painting, conservation, restoration.

У межах реалізації проєкту “ДеАрхівация. Живопис з методичного фонду ХДАДМ” на кафедрі реставрації та експертизи творів мистецтва надійшов живописний твір із фонду Харківської державної академії дизайну і мистецтв – двофігурна композиція

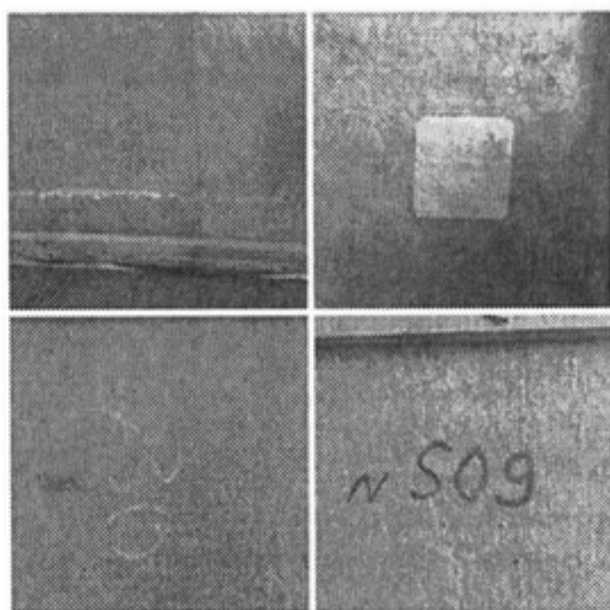
“Бандурист”. Цей твір став одним із перших об’єктів, переданих до фахового реставраційного опрацювання з метою збереження, вивчення та повернення до активного науково-педагогічного обігу. Методичний фонд ХДАДМ, сформований упродовж багатьох десятиліть, містить понад тисячу робіт студентів та викладачів Академії, що охоплюють різноманітні жанри академічного живопису – від оголеної натури й портрету до театральнo-сценічних композицій, натюрмортів та архітектурного пейзажу.

Твір являє собою станковий олійний живопис, що виконано на лляному полотні середньої зернистості, що розтягнуто на глухий підрамок. Назва твору – “Бандурист”, автор невідомий, час створення – 1970-ті рр.

Розмір полотна на підрамку – $90,5 \times 138,5$ см. Тильна сторона полотна природно потемніла від часу та численних пилових забруднень. Наявні точкові ділянки, де просочився авторський ґрунт. Є помітною прямокутна пляма розмірів приблизно 43×131 см (іл. 1), що умовно ділить полотно навпіл. Ймовірна причина її виникнення – надмірна волога. Унизу розташована лінійна горизонтальна пляма мінерального походження приблизно 53 см завдовжки. У правому нижньому куті спостерігається світліша квадратна ділянка $9,5 \times 10,7$ см – слід від наліпки. У лівому верхньому куті є напис крейдою “730” завдовжки 18 см і заввишки 8 см. Так само є напис у правому верхньому куті, зроблений чорною фарбою – “№ 509” 14×4 см (іл. 2). По периметру сформованих крайок зафіксовано наявність металевих скоб, що частково

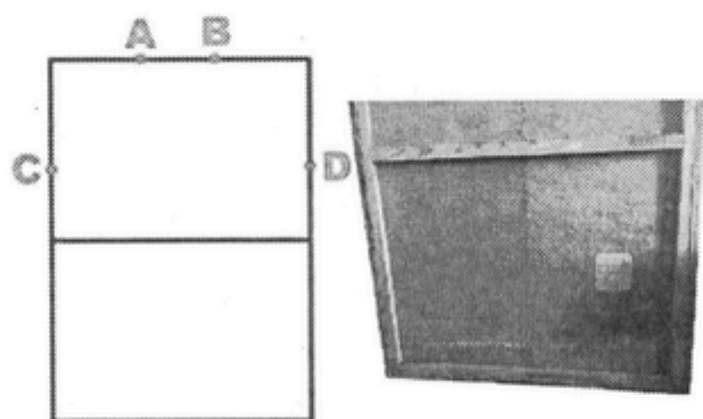
Іл. 1. “Бандурист”. Загальний вигляд твору (лицевий та тильний боки)

Іл. 2. Фрагменти тилового боку твору "Бандурист" із написами

см. На поперечній планці наявний поволочний слід від рідини, що спрямовано донизу. Ширина плями становить приблизно 14 см. У підрамок забито 4 цвяхи: А і В – на верхній горизонтальній планці; D – на лівій вертикальній планці; С – на правій вертикальній планці. Цвях "С" на правій планці розташовано на висоті 103,3 см, на лівій "D" – 104 см. Відстань від початку планки підрамку до цвяха "А" – 21,5 см; від "А" до "В" – 40 см; від "В"

до кінця планки – 29,3 см (іл. 3).

Іл. 3. Схема автентичного підрамника та фрагмент тилового боку твору "Бандурист" разом із підрамником тилового боку твору "Бандурист" із написами

або повністю вкриті корозійними утвореннями внаслідок тривалого впливу факторів зовнішнього середовища. Відстань між скобами становить приблизно від 4,5 см до 6 см.

Підрамок, на який розтягнуто полотно, – глухий, виготовлений із хвойної породи деревини з помітним хвилястим малюнком волокон із смолистими плямами. Ширина горизонтальних планок – 3,5 см, а вертикальних – 4

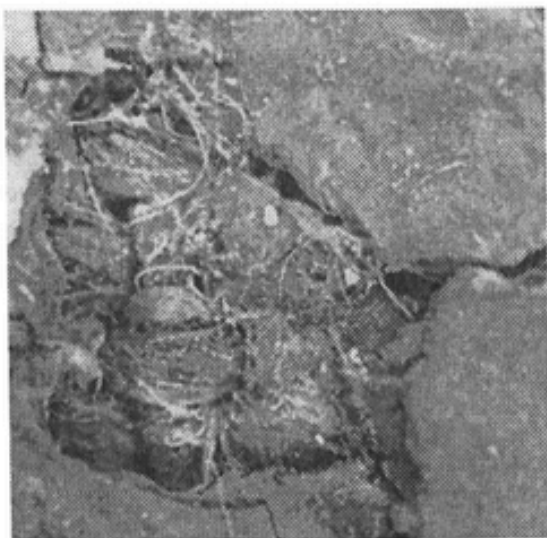
Твір зображує дві фігури: чоловічу і жіночу. Одяг на обох постатях інтерпретовано як український за характерними етнокультурними ознаками, що представлені на зображенні крізь призму сприйняття тодішньої радянської дійсності. Це загалом можна охарактеризувати як один із проя-

вів “шароварщини”. Формат композиції вписано у вертикаль полотна. На передньому плані зображено жінку, що спирається на стіл. За нею розташовано сидячу фігуру чоловіка, який грає на традиційному українському струнному інструменті – бандурі. Загальну кольорову палітру характеризує принцип контрасту червоних і зелених відтінків: червоно-коричнева підлога теплого відтінку; яскраво-червоний фартух, що слугує кольоровим камертоном; коричнево-червона спідниця є продовженням колориту підлоги; штани шароварного типу мають холодний насичений відтінок червоного. Всі ці елементи, як на завершення, постають на контрасті із зелено-жовтим, блідуватим відтінком стіни за двома фігурами. Стилістика написання картини є характерною для харківської школи академічного живопису. Роботу виконано на високу художньому рівні, на що вказує: детальний тональний розбір; дотримання повітряно-лінійної перспективи; розуміння анатомічної пластики тіла людини; виважена гра теплих і холодних відтінків, що кольорово збагачують і не руйнують загальне сприйняття твору. Живопис пастозний із характерною і чіткою фактурою мазку пензля. Фактура мазків – вибіркова і виконує роль акцентів на важливих для композиції об’єктах: вінок і вишиті візерунки на сорочці у жіночої фігури; на руці бандуриста, що розміщена ближче до глядача. Але пастозність зникає до низу зображення, де найменша концентрація сюжетної інформації.

Під час розгляду твору за допомогою неруйнівного методу дослідження – огляду під ультрафіолетовим світлом [1] виявлено численні поновлення: на обличчі жінки розмірами 4,5×9 см; повністю записаний рукав на сорочці жінки; ліворуч від голови жіночої постаті; вибіркові дописи на бандурі, що вписуються в прямокутник 20×13 см; ділянка фону біля подолу спідниці (іл. 4).

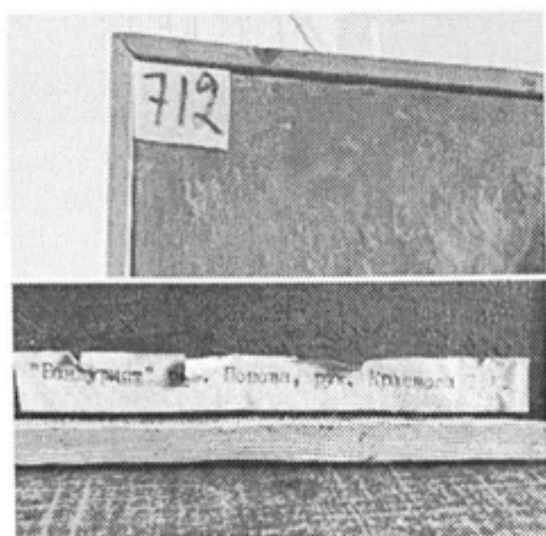
Іл. 4. UV-дослідження твору “Бандурист” (фрагмент)

Іл. 5. Відшарування фарби разом із ґрунтом від основи.
Мікроскопічне дослідження

явна на тильній стороні полотна має своє продовження на живописі і має вигляд білого нальоту мінерального походження, що так само ділить зображення навпіл. Також спостерігаються дрібні осипи фарбового шару: на подолі спідниці; на фартуху.

У верхньому лівому куті була розміщена паперова наліпка з написом "712" розміром 4×4,2 см; аналогічно, у лівому нижньому куті була наліпка із написом "Бандурист", "рест. Попова, рук. Краснова Т. Н." розміром 12×1 см (іл. 6). Усі зазначені етикетки було приклеєно за допомогою силікатного клею, застосування

Іл. 6. Паперові наклейки з маркуванням

На жаль, через порушення технології виконання живопису (старі реставраційні втручання та неправильне зберігання творів на полотні) пам'ятка має незадовільний стан, що потребує термінової стабілізації та подальшої консервації. Кракелюр розповсюдився усією поверхнею фарбового шару крупною сіткою дахоподібних відлущень фарби (іл. 5). Особливо є помітними підняття фарби на пастозних ділянках живопису. Пляма, що на-

якого є вкрай шкідливим для живописних творів. Через свою високу гігроскопічність і хімічну активність він просякнув усі шари живописної структури, спричиняючи їх поступову деградацію, втрату адгезії, лужну корозію та незворотні пошкодження як живопису, так і основи.

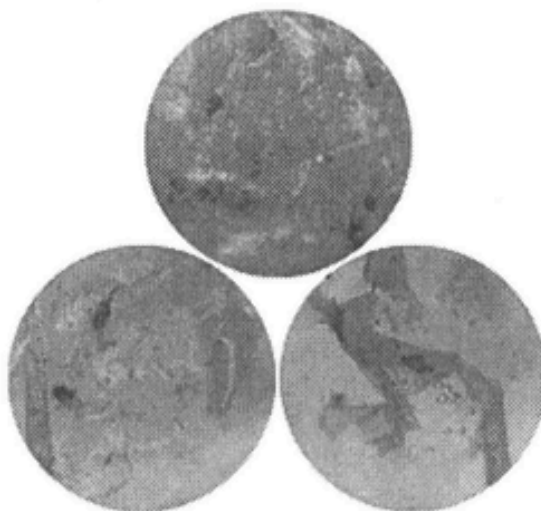
Лакової плівки немає, проте на поверхні живопису наявне фрагментарне покриття фарби захисним шаром, який почав лу-

щитися, набув тьмяного та жовтуватого кольору, що спотворило загальний вигляд пам'ятки.

Мікроскопічне вивчення поверхні досліджуваного твору так само зафіксувало значну кількість дрібних відшарувань, що мали вигляд лузгоподібних фрагментів, візуально схожих на помутніле лакове покриття. Проте подальший мікрохімічний аналіз установив, що ці утворення не є залишками старого лаку, а являють собою висохлі нашарування колагенового походження (іл. 7). Отримані результати дозволяють припустити, що йдеться про залишки тваринного клею, ймовірно, нанесеного під час попереднього реставраційного втручання для тимчасової фіксації фарбового шару. Неповне видалення цього матеріалу після завершення робіт спричинило його подальше помутніння, утворення поверхневих дефектів та зміни у візуальному сприйнятті живопису [2].

Лицевий, тильний боки та крайки твору зазнали значного вторинного забруднення, що мало вигляд щільного шару пилу та слідів мікробіологічного ураження, зокрема, мікроскопічними пліснявими грибами різних видів (іл. 8).

Наявність пилових відкладень сприяло накопиченню вологи та створило сприятливе середовище для росту мікроорганізмів. Пліснява проникла в структуру органічних шарів (грунту, фарбового шару, клеїв), продукуючи ферменти та кислоти, залишаючи плями різних кольорів. Сукупна

Іл. 7. Залишки тваринного клею.
Мікрохімічне дослідження

Іл. 8. Мікробіологічне ураження
полотна

дія цих факторів значно прискорила фізико-хімічне руйнування твору, що негативно позначилося на стані збереження картини.

Для забезпечення збереження та подальшої експозиційної придатності твору було розроблено комплексний план реставраційних заходів, який охоплював основні етапи консерваційно-реставраційних заходів відповідно до характеру пошкоджень і технологічної специфіки об'єкта. На першому етапі здійснено дезінфекцію живописного шару та основи з метою усунення біологічного ураження [3]. Подальші роботи передбачають укріплення деструктурованих ділянок фарбового шару та ґрунту із використанням сумісних за хімічною природою матеріалів [4].

Зважаючи на виявлену деформацію основи, у межах запланованих реставраційних заходів передбачено проведення робіт із вирівнювання полотна, після чого твір належить перенести на реставраційний розсувний підрамок, що забезпечить оптимальний натяг і стабілізацію основи. У подальшому планується здійснити видалення сторонніх нашарувань і пізніших поновлень, які спотворюють авторське зображення. Завершальним етапом реставрації стане локальне відновлення втрат ґрунтового та живописного шарів із подальшим нанесенням захисного лакового покриття, що виконуватиме функції фінішної консервації та оптичної стабілізації поверхні твору.

Отже, можна зробити висновок, що твір "Бандурист" є прикладом академічного живопису харківської школи 1970-х рр. і має значну художню цінність. У результаті дослідження виявлено комплекс пошкоджень, пов'язаних із впливом вологи, біологічним ураженням, використанням неякісних реставраційних матеріалів і недотриманням умов зберігання. Розроблені заходи реставрації передбачають як фізико-хімічну стабілізацію твору, так і збереження його автентичного вигляду. Після їх упровадження композицію можна буде повернути до науково-педагогічного обігу та подальшого експонування.

Джерела та література

1. Тимченко Т. Р. Експертиза творів образотворчого мистецтва: живопис (історія та методологія): навч. посіб. Київ : НАКККиМ, 2017. 120 с.
2. Скляр С. В. Розчищення станкового живопису від поверхневих забруднень: проблеми вибору детергентів. *Наукова реставрація. Історія, сучасність, шляхи модернізації: наук. доп. XI Міжнар. наук.-практ. конф.*, м. Київ, 11–14 вересня 2018 р. Київ, 2018. Ч. 2. С. 148–152.
3. Коваль Е. З., Митківська Т. І. Мікологічне обстеження музейних пам'яток / ННДРЦУ. Київ, 2014. 240 с.
4. Консервація і реставрація об'єктів культурної спадщини: метод. посібник за ред. І. Прокопенка. Київ : Саміт-книга, 2022. 434 с.